

Iz zgodovine Šiške

Utrinki iz bližnje in daljnje
preteklosti (6)

Srednjeveški prebivalci naših dežel, obdani z religioznimi načeli prepredenimi s starodavnimi običaji, so živeli življenje močno oddaljeno in drugačno od današnjega, vendar prav tako polno veselja in še več žalosti. Događanj kot jih v različnih oblikah zasledimo v vseh obdobjih zgodovinskega razvoja. Razlage in rešitve za različne življenjske tegobe so si ljudje tedaj iskali predvsem v nenaklonjenosti oziroma naklonjenosti verskega mističnega sveta ter v naslanjanju na stare običaje, glede katerih je pisal kranjski zgodovinar J. V. Valvazor, da se slovenski kmet težje loči od njih kakor goba od drevesa.

Od vseh tegob, ki so nekoč siromašile že itak skromno življenje srednjeveškega človeka, je bila med najhujšimi kuga, ki so ji zaradi pojave črnih peg na koži bolniki rekli tudi »črna smrt«. Stara poročila sodijo, da je nekoč kuga na Slovenskem spravila več ljudi pod zemljo kot sovražnikov meč. Valvazor trdi v svojih delih, da se je kuga prvič pojavila v naših krajih v 8. stoletju; zasledimo pa jo v vseh kasnejših stoletjih in šele v 18. stoletju je začela omagovati ter je končno prenehala s svojim pohodom po evropskih deželah.

Od večjih kužnih epidemij je bila zelo huda leta 1349; sledila je potresa, ki je leta 1348 strahotno razdejal slovenske dežele, višek pa je dosegel v Ziljski dolini, kjer se je del gore Dobrač zvalil v dolino in zasul ob vznožju ležeče vasi in gradove. Kot nam poročajo viri, je kuga leta 1349, ki je prišla iz azijskih step preko Indije in Perzije, pomorila v Evropi dve tretjini prebivalstva; po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem je pobrala nad polovico ljudi, Furlanjo pa je skoraj izpraznila. V slovenskih krajih je nastopila s tako silo, da so izumrle cele vasi, po mestnih hišah pa so le redki še preostali. Prenehale so vse družbene in gospodarske zveze, polja so ostala neobdelana, ljudje so kot brez uma begali

sem ter tja in se predajali raznim pokorilom misleč, da bodo s tem potolažili božjo jezo, za katero so mislili, da jim je poslala kugo. Pomoč padarjev, ki so izvrševali zdravniške in ranocelniške posle, oziroma zdravniška pomoč je bila brezuspešna. O kranjskih zdravnikih je do druge polovice 16. stoletja težko govoriti, ker je do tedaj samo Ljubljana imela enega zdravnika, ki naj bi bil tudi za vso deželo.

Od naslednjih večjih kužnih epidemij je omeniti zlasti kugo leta 1563 in 1564, ki je hudo morila po Ljubljani in okolici ter v naslednjih letih tudi po sosednjih krajih. Leta 1598 je kuga pobrala v Ljubljani 350 ljudi, v Novem mestu pa 800 ljudi in je mesto skoraj iztrebila.

Zelo hudo je »črna smrt« napadla slovenske pokrajine okrog leta 1645 in še v naslednjih letih. Nikjer pa ni tedaj divjala tako močno kot v vasi Dravljah blizu Ljubljane. En dan so našli celo 80 mrličev; vas je skoraj izumrla. Viri nam poročajo, da je tedaj ljubljanski kanonik Marko Dolinar sam odšel v Dravljah »med okužence opravljat dušno pastirstvo« in stanoval s svojim pomočnikom Andrejem Zlebnikom v neki kmečki hiši. Tri meseca je kuga v Dravljah neutrudno pobirala svoje žrtve. V tako hudi obliki se kuga pozneje na Kranjskem ni več pojavila pač pa je še divjala po sosednjih deželah. Da se je strašna kuga umaknila in da se ne bi več povrnila, so prestrašeni Ljubljančani in prebivalci sosednjih srenj začeli leta 1646 zidati v Dravljah cerkev sv. Roka, ki so ga smatrali za zaščitnika zoper kugo. Na dan sv. Roka je potem vsako leto šla slovesna procesija iz Ljubljane v Dravljah, katere se je udeležilo mnogo ljudi iz sosednjih krajev in tudi najvišja gospoda. Cesar Jožef II. je v 18. stoletju ta sprevod odpravil. Kljub prepovedi so ljudje še dolgo potem ob sv. Roku prihajali v Dravljah, čeprav kasneje niso več vedeli, kaj je dalo povod tem shodom.

Kuga se je kasneje še pojavljala in je šele v 18. stoletju polagoma dokončno zamrla; namesto nje pa so nastopale nove bolezni.

Kot nam poročajo viri, so bila znamenja kuge in njene smrti različna; poleg drugih bolečin opisujejo kot značilno to, da so se bolniku za ušesi, na vratu, pod pazduham in pod kolenoma izpušile podolžne temnordeče močno boleče otekline in iz njih so se razvile velike bule (buboni), ki so se običajno odprle šele po smrti. Poročila nam opisujejo tudi druge oblike — nekateri bolniki so bili po telesu posuti z belimi mozolji, ki so nato počrneli in močno pekli. Nekateri bolniki so se dolgo mučili predno so izdihnili; bili pa so tudi primeri hitre smrti — človek se je zgrudil na poti in umrl, ali je umrl, ko je močno kihnil. Zato je tedaj nastala naveda, ki se je ohranila še dolgo potem, da so pri kihanju vzklikali »bog pomagaj«. Kuga je bila zelo nalezljiva bolezen in je pogosto za enim mrličem izumrla vsa hiša. Beseda okužiti se je postala splošni izraz ne samo za prenašanje kuge ampak tudi za vse druge nalezljive bolezni. Kdor je obolel za kugo je skoraj gotovo umrl v hudih bolečinah; le redki bolniki so si ohranili življenje in to le tedaj, če so se jim kužne bule pravočasno pregnojile — tako nam poročajo viri. Kot znak, da je hiša okužena, so z apnom naslikali na večna vrata in oknice velik (poševen) bel križ. Okužene hiše so običajno kar obili, da je bila onemogočena vsaka zveza z okuženci. Hrano so jim dajali po drogovi in košarah skozi okno. Oni pa, ki so morali priti v stik s kužnimi bolniki, so nosili dolge halje iz povoščenega sukna ali platna in velike jrhaste rokavice, obraz pa so si zagrinjali z masko. V zaščito pred okužbo so tedaj hiše pogosto prekravali z brinjem, po dvoriščih pa so zažigali grmade.

Mrličje so potresli z živim apnom in jih pokopavali v skupne jame zunaj vasi. Pri hudih epidemijah so pogosto kužna trupla ležala nepokopana na poljih in po goščah ter so jih trgale zveri ali pa so gnile po zapuščenih hišah.

Da bi se rešili iz objema »črne smrti«, so se ljudje posluževali vseh mogočih in nemočih »zdravil«. O tem nam pričajo viri, ki

nam istočasno tudi kažejo na izredno nizko stopnjo tedanje zdravilske vede. Neka zdravilska knjiga iz 16. stoletja poleg drugega priporoča tudi to, naj bolnik na tešče pije svojo vodo, češ, da to prežene iz želodca gnolobo ter odpre jetra in čreva; če je zrak okoli človeka okužen priporoča omenjena knjiga drgniti se pogosto ob kozla, ki hudo smrdi. Kot posebno sredstvo zoper kuge so nekaj časa slovele krastače ali krote, ki so jih vneto lovili, češ, da ta žival vleče nase kužni strup. Krote so sušili, stolkli v prah in ga v svilnatih mešičkih nosili s seboj; nekateri so si obešali krote celo okoli vratu, drugi so jih jedli skuhan na mleku ali kislu ali jih devali na kužne rane. Zelo verjetno ima tu svoj izvor običaj obešanja žab na okrašenih vrvi čez cesto od enega do drugega okrašenega mlaja v Dravljah ob shodu za sv. Roka, kar se je obdržalo še do nedavnega.

V svoji neukosti in nemoči pred strašno kugo so tedaj ljudje postavljali razna znamenja, zidali cerkve posvečene svetnikom zoper kuge (sv. Rok, sv. Rozalija, sv. Boštjan itd.), ustanavljali razne verske sekte in podobno, misleč, da si bodo s tem pridobili božjo naklonjenost in odvrgnili »črno smrt«. Kužna znamenja so običajno postavljali na grobove kužnih žrtev; na okroglem ali oglatem stebru so postavili malo štiriozgledno kapelico s slikami kužnih patronov, na vrhu pa je bil običajno križ z dvema prečnima tramovoma, kakršne so tedaj ljudje tudi nosili okoli vratu. Običajno so v znamenje vdolbli tudi letnico, kdaj je na tem kraju nastalo kužno grobišče. Kužna znamenja so se ponekod ohranila do današnjih dni (v Gunceljah — ob glavni cesti iz Sentvida proti Mednu, v Tacnu, pri Skaručni in drugje). V vogalu Celovške ceste in Dražgoške ulice v Dravljah je nekoč stalo veliko znamenje, ki so ga ljudje imenovali »debelo znamenje« in je izviralo iz časov kuge, kajti na tem kraju so zagrebli žrtve strašne kuge v Dravljah; omenjeno znamenje je bilo štiristrano s štirimi svetniki med katerimi je bil tudi sv. Rok. Ko so znamenje zaradi urejanja gorenjske magistralne ceste po vojni podrli, so bili kipi svetnikov prenešeni k draveljski cerkvi, kjer so še danes. Tudi tam, kjer je nastalo današnje draveljsko pokopališče, je verjetno najprej bil skupni grob žrtev draveljske kuge.

Cerkvena in svetna gospoda sta v času, ko je pretila kuga, odredili razne oblike pobožnosti. Tako je med drugimi škof Hren zapovedal opoldne zvoniti četrt ure z vsemi zvonovi po vseh cerkvah. Na Kranjskem so zvonili tudi ob sedmih zjutraj. To so delali še dolgo potem, ko je kuga že preminila in je prešlo v običaj.

Vzroke za kužno epidemijo so v starih časih v glavnem iskali v božji kazni za pregrehe; to beremo tudi v tedanjih vladnih odlokih — v »Kužnem redu«, ki ga je izdal nadvojvoda Karol II. leta 1584. Ponekod so kužne bolezni pripisovali tudi čarovnicam, nekateri pa vplivu zvezd. Tako je veliko kužno epidemijo leta 1349 pariško vseučilišče pripisovalo vplivu zvezd.

Ker zoper kugo ni ničesar pomagalo, niti različne pobožnosti niti še tako priporočljiva »zdravila«, so se med ljudmi vse bolj pojavljali razni tolažilni reki oziroma pregovori kot na primer tale: »Če kuga pride v deželo, kupi si par novih čevljev in beži tako daleč, da se ti strgajo podplati.«

Kljub vsem tegobam, ki so nekoč pestile slovensko ljudstvo, pa nam poročila v virih kažejo tudi na njihovo izredno telesno čvrstost. Tako nam J. V. Valvazor navaja za zgled nekega kmeta iz Medvoda, ki je leta 1444, ko je umrl, dosegel starost 137 let in pravi dalje: »Sicer pa na Kranjskem ni posebno redko, da kdo vzame stoto leto s seboj v grob.«

Viri in literatura:

dr. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda
dr. J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda
dr. J. Žontar, Zapora proti kugi
I. Vrhovec, Die Pest in Laibach

Tekst: Anka Benedičič
Foto: Sašo Bernardi